

УВЫІСЬ ІРВАЛАСЯ ЯНІШЧЫЦ...

**Алесь
ПАЛЫНСКІ**

**20 лістапада
споўнілася б 52
гады цудоўнай
беларускай
паэтэсе.**

Цела чалавечас
дыхае паветрам.
Душа — памяцю.

Вачыма ўпітваем сем колераў краявідаў зямных, зрокам унутраным бачым безліч адценняў. І калі заходзіш у сабе слова, каб распавесці пра тое іншым, калі міласцю Боскай адкрываюша нам запаветы мінулага і сцежкі будучыні, калі ты становішся сярэбраным люстэркам, у якім можа ўбачыць сябе чалавечства, імя табе — Паэт.

Яўгенія Янішчыц пражыла ў нашай рэальнасці сорак гадоў. Ужо дванаццаць яе няма з намі. Усяго — трохі болей за пяцьдзесят. Паўстагоддзя. Іншыя ў такім узросце толькі выбівающа з разраду "маладых і перспектывных" у разрад "стальных". Яна ж неяк адразу зазяляла роўным і моцным святлом, бышчам зорка, якую бачна і на небе палескай вёскі, і ў вузкіх фіёрдах нью-йоркскіх хмарачосаў...

Няшмат у яе было сапраўдных, як раней казалі, блізкіх сяброў. Сярод іх — дзве жанчыны, дзве яе зямлячки. Антаніна Паўлаўна Сідарук і Раіса Вікенцьеўна Ганчарык.

Музей

...У вёсцы Парэчча Антаніну Сідарук ведае кожны з амаль што дзвюю тысяч насељнікаў. "А вось за царквой налева павернене — там і будзе ейная хата", — накіроўвае ад аўтобуснага прыпынку бабуля, бышчам сышоўшая з малюнкаў этнографаў мінулага стагоддзя. І мова ў яе такая ж, не "трасянка" або "наркомаўка" — сакавітая мілагучная мова Палесся. Беларускай мове і навучае дзяцей у Парэчанскай школе Антаніна Паўлаўна. Калі мы пачулі яе прозвішча ад пінскага краязнайцы Вячаслава Ільянкова, той рэзюмаваў: ёсьць у Сідарук "такія-сякія" паперы, дакументы, што датычаны Янішчыц. Але "тыя-гэтыя" паперы аказаліся экспазіцый музея, прычым такога музея, ад якога не адмовіліся б у сталіцы.

Што застаецца ў памяць пра паэта? Чалавечству — вершы, а той яго частцы, якая не можа адасобіць творы ад самага майстра, — чарнавікі, паперы, аўтографы. І тым больш яны каштоўныя ў вачах знаўцаў і шчырых аматараў — жрацоў храма культуры, чым глыбей дазваляюць зазірнуць у творчае станаўленне паэта. Антаніна Паўлаўна ў гэтым сэнсе здзеісніла сапраўдны подзвіг, сабраўшы першакрыніцы творчасці Яўгеніі Янішчыц.

Тры вёскі, тры школы, тры ўзросты. Рудка, дзе ў 1948 годзе нарадзілася і вучылася ў па-

чатковай школе будучая паэтэса. Мерчыцы і Парэчча — абалал яе роднага гнізда. І менавіта Парэчанская школа стала падмуркам яе таленту. Адзіная ў наваколлі дзесяцігоддка, якую Антаніна Сідарук скончыла на тры гады пазней за Яўгенію.

...Вядомасць, лайрэашкія дыпломы, далёкія замежныя паездкі былі пазней, тады ж — не-паўторныя школьнікі гады, сяброўкі, з якімі не парывала сувязі ўсё сваё такое кароткае жыццё, настаўнікі... Вось дзе варта ўзгадаць: "Старык Державин нас заметил...". Жэні пашанцевала і тут. Фёдар Фёдаравіч Цудзіла — настаўнік рускай мовы і літаратуры — стаў тым Дзяржавіным, які не толькі заўважыў, адбрыў ды падказаў, проста-такі падхапіў нясымелья пошукі сябе ў свеце слова, але і любоўна захаваў перапісаныя дзіцячым почыркам першыя вершы. І не толькі Янішчыц — яго хатні архіў захоўвае "спробы пёраў" дзесяткаў парэчанскіх хлопчак і дзяўчат.

Што ж такое пакінуць людзям?

Што ж такое ім падарыць?

Людзям-сведкам і людзям-судзям,

Для якіх я радзілася жыць.

Можа, кветак букетік весні?

Мо агеньчык у далёкай глушы?

Падару лепей людзям песню,

Песню — голас маёй душы.

Песню — голас душы — атрымала Жэні, відаць, у спадчыну ад свайго бацькі, вядомага на ўсё наваколле гарманіста, якога на вёсцы па-вулічнаму клікалі "Харам". "Хто там грае?" — "Ды Харам".

...Дарэчы, прозвішча Янішчыц яна таксама атрымала ў спадчыну. Ад першага мужа яе матаці, якога немцы закатавалі за сувязь з партызанамі. І Марыя Андрэйна, якую яшчэ "за польскім часам" не прынялі, нягледзячы на выдатна здадзенныя іспыты ў Пінскую гімназію (дзяцей "рольнікаў"-аратых туды не прымалі), праз некалькі гадоў — трэба было паднімаць сына — сустрэла вясёлага і спрытнага Іосіфа Патапчука, ад якога і нарадзіла Жэні і меншага яе брата. А прозвішча засталося...

Мала пра каго з паэтаў можна з такой дакладнасцю даведацца, як яны напісалі свой першы верш. Давайце дадзім слова самой Жэні, сямікласніцы, якая ў кароткім дзіцячым

дзённічку, зноў жа захаваным Фёдарам Фёдаравічам, апісвае такі нязначны, здавалася б, эпізод са свайго жыцьця: "... з гэтага верша я і пачала пісаць. Выкладчык беларускай літаратуры Аркадзь Міронавіч Грэчка даў мне падрыхтаваць верш да дня 80-годдзя Якуба Коласа. Намічалася вечарына. Верш называўся "За падаткі". Гэты верш быў надрукаваны Якубам Коласам яшчэ да рэвалюцыі, у 15 слупках нейкага пахмурнага настрою. Прачытаўшы яго ўважліва, я ўсё ж такі вырашыла яго падрыхтаваць. Колас напісаў яго да рэвалюцыі, ён належыць тому часу, і мне раптам захадзелася прачытаць сучасны верш, прысвечаны Якубу Коласу. (Дарэчы, у праграме ніводнага верша, прысвечанага яму, не было.) Я, не кажучы выкладчыкам, вырашила знайсці яго сама. Але дзе? Шукаль у кнігах іншых паэтаў вельмі доўга. Ды й ці знайду? А на заўтра я павінна яго прачытаць. И раптам у мяне нарадзілася думка: а што калі напісаць самой..."

Пасля гэтага яна пісала вершы яшчэ болей за чвэрць стагоддзя. Калі знакамітая зямлячка прыязджала на Палессе, у яе аднавіскоўцаў — і парэчанцы, і жыхары Мерчыцаў таксама свае, паміж вёскамі чатырох вёрст не будзе — складвалася ўражанне, што яна бышам бы на тыдзень-два адлучалася кудысьці ў Лунінец ці Целяханы. Яўгенія — Жэня, як і ў стаўшы гады звалі яе палешукі, — была тутэйшай. Гэтым усё сказана. Тутэйшай яна і засталася.

Узгадвае Антаніна Паўлаўна Сідарук: "Пэўны час мы з Цудзілам чакалі, што нехта з яе калег расплачне работу па захаванні памяці пра Янішчыц, самі пакрысе пачалі адшукваць тыя матэрыялы, што захаваліся ў школе. Прайшоў год, я сказала Фёдару Фёдаравічу: буду збіраць матэрыял сама, бо Янішчыц наша, і мы ў адказе за гэту справу".

У старых газетах, што валяліся па гарышчах, тагачасныя вучні вышуквалі ніzkі вершаву Яўгеніі Янішчыц, артыкулы,

дзе ўзгадвалася яе прозвішча, цягнулі настаўніцы. Антаніна Паўлаўна знайшла ў хуткім часе сапраўдную скарбонку — сыштак з юнацкімі вершамі паэтэс, і з таго часу пачала праводзіць літаратурныя заняткі, чытала падліткам мемавіта гэтыя, недасканалыя яшчэ, але блізкія і зразумелыя вучням вершы.

...Бывай, бывай, да новай стрэчы.
Не трэба, мілы, сумаваць.
Лепш паглядзі — дзвіосны вечар,
І не халае слоў сказаць
Аб прыгажосці дзіўнай гэтай,
Аб новых снежках на снягу...
Ты не лічы мяне паэтам —
Не быш ім праста не магу.

Вясковая дзяўчынка, яна вырасла сярод штодзённых клопатаў сялянскай працы, а не размоў аб мастацтве і поўных збораў класікаў, як гэта ўласціва дзесяці з сем'яў гарадской інтэлігенцыі. Але надзіва глубокія думкі захаваў у сабе дзённік 15-гадовай паэтэс. Недзічай сталасцю патыхаюць і яе лісты да Васіля Жуковіча, іншых паэтаў, якім дасыала яна першыя спробы пяра. Па аркушыку збірала Антаніна Паўлаўна гэтыя праявы ўнутранай працы юнацкай душы, знайшла чарнавікі 55 вершав, у якіх назаўсёды засталося юнацкае светаўспрыманне Яўгеніі Янішчыц. Не раз і не два ездзіла настаўніца да маші паэтэс, з цяжкасцю знаходзячы слова, каб пераканаць старую развіташчу з той ці іншай дарагой для той рэччу, ішто засталася ад дачкі. Сярод сабранага настаўніцай — атэстат і дыплом паэтэс, медаль лаўрэата Дзяржаўнай прэміі, стос рэдкіх фотаздымкаў. У першыя гады недасведчаныя людзі літаральна раскідалі архіў Янішчыц, не ўсведамляючы, што губляюць. Школьны атэстат Янішчыц знайшоўся выпадкова сярод старых папер, якія яе брат сабраўся спаліць разам са смешчам. На трэх гады зачыгнулася вырашэнне пытання: дзе, якім быш музею і ці быш яму наогул. Пакуль раённыя ўлады спрачаліся, Антаніна Паўлаўна канчатковая для сябе вырашила, што месца музея — толькі ў школе. Зручней будзе запрасіць у яго гасцей, наблізіць музейныя экспанаты да вучняў, зрабіць так, каб для іх гэтыя пажоўклья паперы былі не проста экспанатамі.

Сёння Антаніну Паўлаўну турбуе: недастаткова, відаць, ўсё ж сабрана матэрыялаў, няпоўнай застаецца экспазіцыя. Яна працягвае шукаць тых, хто дапаможа стварыць вечны помнік той, якая ў лістах да сяброў падпісвалася проста: ЯСЯЛЬДЗЯНКА.

Яна — не з'ява. Яна — з'яўленне

Мне ўсяго шаснаццаць светлых вёснаў...
Будзе дзвашцаць, будзе сорак пяць.
Я люблю блукаць па снежках росных,
Я люблю смяяцца і спявачаць,
Слаць лісты любімым і знаёмым,
Любавацца першаю раФлёй,
І ў жыцці — ад раніцы да скону —
Я хачу засташа маладой.

Не часта здараеща так, што шляхі двух сяброў ідуць паралельна ўсё жыщё. Але менавіта так распарадзіўся лёс — з дзяцінства Яўгенія Янішчыц і Paice Ганчарык ішлі побач. Усе школьныя гады за адной партай; студэнтва — на адным факультэце. Дый пасля, у "дарослым" жыщі, не губляліся. Але што казаць, пасля заўчаснай смерці так і лезе ў галаву, пячэ сумленне — не дагаварыў, не патэлефанаваў, не забег па дарозе... Тым больш, калі дзень нараджэння і дзень смерці — амаль побач у календары...

Я не стаў устаўляць ніякіх аўтарскіх рэмарак. Хай пра сваю сяброўку распавядзе чалавек, які ведаў яе лепш, чым многія іншыя. Слова — Paice Вікенцьеўне Ганчарык.

— Такога з'яўлення ў нашых мясцінах не было да нараджэння Яўгеніі. Мусіць, мела рацю је мачі, калі казала: "Гэта маёй дачцы ад Бога..."

Першая школа, дзе мы з ёй вучыліся, стаяла прама насупраць іх дома. Канешне, кожную вольную хвіліну мы забягалі да Жэні. Бацька ў яе быў надзвычай вясёлы, контактны, спявашы цудоўна, ды і Жэні ад яго не адставала: голас у яе прыгожы. Увогуле, сям'я гасцінна была. Маці Жэні, як толькі мы на парог, адразу — гасцінцы на стол, што дзеци любяць. Адным словам, прыходзіш і адчуваеш сябе як дома. І ўжо тады ўспрыманне свету было ў Жэні вельмі сваеасаблівым...

Ля нашай школы быў невялікі лужок, дзе, асабліва пасля першых замаразкаў, мы на пераменах любілі пакатаца на лёдзе. Лёд быў тонкі, і мы аднойчы ў напаўзамерзлую лужыну праваліліся. Што рабіць? Пайшлі да Жэні, пакуль бацькі на працы, залезлі на печку грэцца. Сядзім, сушымся. Раптам Жэні кажа: "Рая, пайшлі на могілкі! А раптам ён (на вёсцы надоечы памёр мужчына) прачнуся? Не можа ж бысь, каб чалавек памёр — і ўсё... Пайшлі, паглядзім!" А на вуліцы венцер, сцюдзёна, і мы, нацягнуўшы бацькоўскія ватоўкі да пятаў, ідзём на могілкі...

Дзеци, здавалася б, адкуль што нараджаеща ў галаве? Ходзім ад адной магілкі да другой, а Жэні ўсё імкнеша зразумець, як так — чалавек вось ёсьць, а вось няма яго...

Падраслі трохі, пачалі хадзіць за кіламетры ў Мерчыцы, там працягвалі вучыща. Школы як такой не было, усе класы па розных хатах. У нашай — парты на трох чалавек, сядзелі мы з Жэніяй, а паміж намі хлопца пасадзілі, мабыць, каб не размаўлялі на ўроках. Тады Жэні ўжо імкнулася нешта пісаць, але па-дзіцячы, няўмела, пакуль — мы былі ў сёмым класе — у мясцовай раёнцы "Палеская праўда" не з'явіўся першы яе надрукаваны верш. Ён называўся "Голуб". Гэта быў выбух, гэта была сенсация! Жэню праста ўбачылі іншымі вачыма. І для яе пачалося другое жыщё. Літаральна кожную вольную хвіліну яна пісала. Халя тых вольных хвілін было няшмат. Не было, практична, ніводнага нумара ў школьнай самадзейнасці, дзе б Жэні не ўдзельнічала. Яна і спявала, і танцавала, і вершы чытала, і ў пастаноўках драм-гуртка ўдзельнічала. А калі ўвечары мы прыходзілі дадому — яна жыла бліжэй да школы, чым я, і мы часта заходзілі да яе, — Жэні, нават не пераапранаючыся, садзілася за стол. Па дарозе з'яўляліся нейкія думкі, і яна пачынала іх занатоўваць.

Прынамсі, у старэйшых класах у Жэні была перапіска з пісьменнікамі, з Нілам Гілевічам, у прыватнасці. І ўсіх падкупляла нявыдуманасць Жэнінага ўспрымання, тонкасць яго, натуральнасць. У яе ў крыві ж ўсё гэта — і буслы над хатамі, і жнеі з сярпамі — камбайнай тады не было, і ўдовы, якія

страцілі мужоў на вайне... І яе вершы — гэта іх лёсы, прапушчаныя праз сэрца.

У студэнцкія гады нам раздзей даводзілася сустракацца — Жэнія вучылася на беларускім аддзяленні філфака, я — на рускім. Але пасля ўніверсітета не аднойчы спынялася ў яе. Уся кватэра спала, і толькі ў Жэніным пакой гарэла святло — Жэнія пісала целымі начамі, у цішыні, калі кожны шорах падаеща громам...

Цяжка гаварыць пра Жэніна асабістасць жыщё. Ці трэба? Столікі плётак ходзіць, кожны лічыць сябе знаўцам, падслухаўшы недзе слова, злавіўшы не яму кінуты позірк...

Я Жэні прапаноўвала дапамагчы, калі яна новую кватэру атрымала, але Жэні адмовілася — маўляў, сустрэнемся, калі я ўсё ў парадак прывяду. Тады і юбілей будзем адзначаць. Хутка пасля гэтага яе не стала.

Чаму? Так, у яе былі дэпрэсіі, і не раз. І з-за асабістага жыщя, ды й усю несправядлівасць, што рабілася наўкол і наўнат яе непасрэдна не датычыла, Жэні ўспрымала праста хваравіта. Асабліва, калі штосьці такое адбывалася ў асяроддзі яе калег. Тоё, на што іншы і ўварі б не зварнү — неасцярожнае, нетактоўнае слова — яна ўспрымала як стрэл з-за вугла. Кар'ерызм не прымала, не магла праста зразумець — хаця і ў творчых людзей гэта не рэдкасць. Калі з-за ролі ў тэатры ледзь не б'юща, з-за пасадаў... Ёй такая валтузня была непатрэбна, хаця сама яна была вельмі вядомай паэтысай, не абдзеленай увагай ні ўладаў, ні чытачоў. Але яна нікога лакцымі не распіхвала. Яна проста была першай сярод паэтэў свайго часу.

...Хутчэй за ўсё, Жэні шукала выйсце такому свайму стану. Не знайшла. Яе сыход быў нечаканы, можа, нават і для яе самой. Мы шукалі ў Жэніных паперах — раптам пакінула ліст, запавет сыну... Нічога. Толькі ў апошніх яе творах — у канцы жыщя Жэні стала пісаць у прозе — ёсьць відавочныя трагічныя ноткі. У сваіх героях яна адлюстроўвала сябе.

У нас жудасна не хапае часу. Забываєм пра самых блізкіх. Дзякую богу, не ўсе. Аднойчы, калі мы з Жэніяй трапілі — узгадалі ў апошні момент — на дзень нараджэння нашага настаўніка Фёдара Фёдаравіча Цудзілы, той стаў на памяць чытаць нашыя дзіцячыя вершы! Памятае. Празстолькі гадоў... Я ніколі не бачыла Жэню такой узрушанай, як у той вечар, калі мы вярталіся дадому ад нашага старога настаўніка..."

I што — жыщё? Незразумелы час
Паміж нябытам і нябытам зноў жа.
Няма птушынай здольнасці у нас,
Зямное прышыгненне пераможа.
Чаму наўзвыш імкнушца песняры?
Няўжо паверхі, лесвіцы, скляпенні,
Фіёрды вуліц, сумныя двары —
Усё жыщё, а не яго імгненні?
...Паэта думка — як палёт стралы,
А скончана жыщё — і думкі таюць...
Няхай паветра пазнаюць арлы,
Паэты ж толькі ў снах няхай лятаюць.